

je vojaškega in civilnega guvernerja, kar postaneta nadvojvoda Maksimilijan v Italiji in nadvojvoda Albrecht na Ogrskem.

Slovenske dežele nastopajo v teh zvezkih bolj ali manj posredno, saj je vprašanj, ki so se reševala na teh sejah in se nanašajo izključno in usodno na naš teritorij, sorazmerno malo. Tu gre na primer za gradnjo železnic, za obsodbo Füstera in *contumaciam*, za nakatera vprašanja zemljiške odveze, in še kaj bi se našlo. Izdaja pa je tudi za nas pomembna z vsedržavnega zornega kota, glede spremljanja konceptov in izvedbe neabsolutističnega režima in kot takšna nujna za spremljanje splošne avstrijske zgodovine.

Franc Rozman

Slovenija na vojaškem zemljevidu 1763-1787. Opisi. Karte / Josephinische Landesaufnahme 1763 - 1787 für das Gebiet der Republik Slowenien. Landesbeschreibung. Karten. Sekcije 221-225, 230-239, 246-247, 250, 60. Ljubljana, ZRC SAZU in Arhiv Republike Slovenije, 1995. Vodja projekta Vincenc Rajšp.

Zgodovinarjem je zemljevid nujen pripomoček in kartografija ena od pomožnih ved, katere uporabo zgodovinarji ne obešamo na veliki zvon, vsaj ne v elementarni rabi, ko želimo, da so naši izdelki tudi zemljepisno preverjeni in neoporečni. Posebej kartografiji so posvečena le redka dela; za slovenski prostor je treba omeniti vsaj dela Branka Korošca (*Naš prostor v času in projekciji; oris razvoja zemljemerstva, kartografije in prostorskega urejanja na osrednjem Slovenskem, Ljubljana 1978; Partizanska kartografija; prispevek k orisu vojaške geodetske in kartografske dejavnosti med narodnoosvobodilno vojno na Slovenskem 1941-1945, Ljubljana 1986, in druga*). Vendar pa pomeni izdaja Jožefinskega vojaškega zemljevida po približno dveh stoletjih od njegovega nastanka mnogo več kot le prikaz sicer pomembne razvojne stopnje vojaške kartografije. Ker je na razpolago za celotno ozemlje današnje Slovenije, omogoča primerjavo z današnjim stanjem pokrajine in je torej skupaj z nekoliko mlajšim franciscejskim katastrom pomemben vir podatkov o videzu pokrajine, stanju poti, obsegu kulturne krajine in gozda, pa tudi toponomastike, saj so bila vsa imena naselij in krajinskih imen zapisana tudi v "deželnem jeziku". Vojaškemu zgodovinarju pa daje sorazmerno malo podatkov, saj ga opozarja na le redke vojaške objekte in, kar je pomembneje, na pojave v pokrajini, ki so bile tedanjim vojaškim strokovnjakom pomembni (vodovje, poti, nastanišča). Vse to je bilo mogoče zaslutiti že iz poskusnega zvezka, ki ga je pripravil za objavo isti urednik (*V. Rajšp, Majda Ficko: Slovensko ozemlje na vojaškem zemljevidu iz druge polovice 18. stoletja, Ljubljana 1994*).

Jožefinski vojaški zemljevid je del vojaške kartografije staroavstrijske države, ki je v dobi prosvetljenega absolutizma cesarice Marije Terezije in cesarja Jožefa II. prvič sistematično premerila in kartirala svoje dežele; kot nam nazorno pokaže zemljevid na prvi notranji strani, so to delo nadaljevali avstrijski vojaški kartografi

še v prvi polovici 19. stoletja, ko so npr. kartirali Dalmacijo. Marija Terezija je na pobudo svojega šefa generalštaba Moritza Lacyja leta 1763 ukazala vojaško topografsko izmero svojih dežel, ki jo je vodilo nekaj let prej oblikovano glavno poveljstvo. 1765 je prevzel vrhovno vodstvo vojaških zadev cesaričin sin Jožef, zato se je za ta veliki podvig vojaške kartografije pozneje udomačilo ime *Jožefinski vojaški zemljevid*. Osnovno merilo zemljevida je 1 : 28.800, zaradi nuje pri izdelavi pa niso bile upoštevane skupne triangulacije, enaki kartografski znaki in tudi ne enotne metode, saj so marsikje za podlago uporabljali že obstoječe karte. Skupine vojaških kartografov so končale delo v glavnem do leta 1787, ko je izbruhnila bavarska nasledstvena vojna, preostanek pa do konca stoletja.

Zemljevid je razdeljen v okviru posameznih dežel na sekcije; skupaj delo obsega kar 4685 sekcij in je po trditvah strokovnjaka Ericha Hillbranda, ki je prispeval uvod k slovenski izdaji prvega delčka tega bogastva, monumentalno delo, s katerim se lahko primerja le mapiranje Francije, ki je bilo končano v približno istem času. V skladu s tedanjimi predpisi je ostal zemljevid najstrožja vojaška tajnost in so ga celo ustvarjalci franciscejskega katastra mogli uporabljati le izjemoma. Današnje slovensko ozemlje zajema deloma ali povsem okoli 110 sekcij tega zemljevida. Izdelovalci sekcij, ki so se dotikali državne meje, so pri mapiranju upoštevali razmejitve in navadno niso posegali niti preko deželne meje.

Pred nami je prvi zvezek zelo obširnega in zahtevnega dela, tako v uredniškem kot tudi v založniškem pogledu. Zahtevnost nam jasno kaže tudi izbor sodelavcev oziroma uredniškega odbora, ki ga sestavljajo številni zgodovinarji in arhivisti. Poleg vodje projekta Vincenca Rajšpa je najpomembnejše delo opravila Majda Ficko (transliteracijo in prevod opisov), sodelovali pa so še Marija Grabnar, Vladimir Kološa, Aleksandra Serše, Drago Trpin, Ema Umek in Sergej Vilfan.

19 sekcij, objavljenih v prvi knjigi, zajema južni del Dolenjske, Belo Krajino in Kočevsko. Vsaka sekcija ima zemljevid in zemljevidu dodan opis vsega, kar je bilo za kartografe zanimivo, vendar ni šlo na karto. Karte so objavljene v faksimilni obliki, pripadajoči opisi sekcij pa so objavljeni dvojezično: transliterirano nemško (original) in v slovenskem prevodu. Nekateri opisi so res izčrpani in iz njih izvemo veliko o podobi krajev in poti med njimi, drugi pa so zgolj najnужnejši odgovori na obvezna vprašanja. Take razlike izhajajo iz načina dela, saj so kartografi bili povečini inženirski nižji oficirji. Zanimali so jih vojaško pomembni podatki: prehodnost poti, razdalje, globina in značilnosti rek in drugih vodovij, mostovi in njihova trdnost, vojaško pomembne ("trdne") zgradbe kot so gradovi, cerkve.

Ko pogledamo nekatere danes in tedaj pomembne kraje, npr. Novo mesto (sekcija 222) ali Kostanjevico (sekcija 221), razberemo naslednje elemente opisa: za Kostanjevico izvemo, da je imela le nekaj trdno zidanih hiš; da sta cerkvi ob obeh vhodih v mesto kraja odkoder je mogoče najvarneje streljati na oba mostova (lesena, po 70 korakov dolga); da sicer mesta ni mogoče braniti, ker so v bližini vzpetine primerne za obstreljevanje in ker so hiše v glavnem lesene; da je vojaško mnogo primernejši objekt bližnji samostan, ki bi se "lahko ubranil pred vsakim napadom, razen pred topništvo". Precej pozornosti je kot povesod posvečeno

vodovju: Krka je tu razdeljena v dva rokava, široka 20 do 24 klafter (38 - 45 m), globoka eno klaftro; poplave trajajo po 48 ur ter se takrat prebivalci morajo evakuirati in da je takrat poplavljena tudi deželna cesta, ki je sicer slaba zaradi velikih kamnov in kotanj med njimi.

Za Novo mesto izvemo, da ima precej trdnih zgradb, tako frančiškanski samostan, stolni kapitelj, novo kasarno, pred mestom kapucinski samostan in dva gradiča. Dovoz v mesto preko 22 klafter dolgega mostu je bil ozek in strm in lahko branljiv, posebej če bi postavili topništvo na hrib Marof pred mestom.

Urédniška ekipa je opravila naporno in zahtevno delo, ki bo prišlo do polnega izraza šele, ko bodo izšli vsi zvezki; po občutku podpisanega bodo vsaj še štirje. Edino, kar bi si bilo želeli, je tudi sodoben zemljevid z vrisanimi mejami sekcij, saj priložena "squellette", pregledna karta vseh sekcij za Notranjo Avstrijo daje zaradi malo vrisanih podatkov le omejeno možnost orientacije po posameznih sekcijah.

Damijan Guštin

Ervin Dolenc: *Kulturni boj. Slovenska kulturna politika v Kraljevini SHS 1918-1929*, Cankarjeva založba, Ljubljana 1996, 405 str.

V zadnjih treh desetletjih, tj. po letu 1965, ko je zaslužni profesor ljubljanske univerze dr. Metod Mikuž objavil svoje znano delo *Oris zgodovine Slovencev v stari Jugoslaviji 1917-1941*, je slovenska historiografija ponudila v branje le malo monografskih obravnav razgibanega idejnega, družbenega in političnega življenja Slovencev v času obstoja prve jugoslovanske države. Če odmislimo pomembni študiji beograjskega zgodovinarja dr. Momčila Zečevića: *Slovenska ljudska stranka in jugoslovansko zedinjenje 1917-1921. Od majniške deklaracije do vidovdanske ustave (Maribor 1977)* in *Na zgodovinski prelomnici. Slovenci v politiki jugoslovanske države 1918-1929 (Maribor 1986)*, ne moremo opozoriti na večje število slovenskih avtorjev, ki bi v zadnjih tridesetih letih svojo raziskovalno pozornost namenili slovenskemu idejno-političnemu razvoju v prvi Jugoslaviji. Po prof. Mikužu, Francetu Klopčiču (*Velika razmejitve. Študija o nastanku komunistične stranke v Sloveniji aprila 1920 in o njeni dejavnosti od maja do septembra 1920; Ljubljana 1969*) in Slavku Kremenšku (*Slovensko študentsko gibanje 1919-1941; Ljubljana 1972*) se je namreč v ta del slovenske zgodovine sistematično poglobil še Janko Prunk, ki je v slovenski zgodovinopisni korpus prispeval monografijo *Pot krščanskih socialistov v Osvobodilno fronto slovenskega naroda (Ljubljana 1977)*.* Za J. Prunkom so politično problematiko v prvi jugoslovanski skupnosti monografsko obravnavali le še Alenka Nedog (*Ljudskofrontno gibanje v Sloveniji od leta 1935 do 1941; Ljubljana 1978*), Bojan Balkovec (*Prva slovenska*

---

* Ta avtor se pri obdobju prve Jugoslavije zaustavlja tudi v svojih sintezah: Slovenski narodni programi. Narodni programi v slovenski politični misli od 1848 do 1945 (Ljubljana 1986) in Slovenski narodni vzpon. Narodna politika 1768-1992 (Ljubljana 1992).